

Presenting a Qualitative Model of Anti-Corruption Policy Making in Iranian Government Organizations (Case Study: Ministry of Industry, Mines and Trade)

Abstract

The existence of corruption in any country can not be hidden, as a result, our country Iran is no exception to this rule. Therefore, the purpose of this study was to present a qualitative model of anti-corruption policy-making in Iranian government organizations (Case study: Ministry of Industry, Mines and Trade). In this qualitative study, 12 experts and faculty members in the executive field participated in interviews and the Delphi method, so that after performing the Delphi method steps, 21 basic indicators of fighting corruption in government organizations were defined. The results showed that according to the proposed model of corruption, 27 indicators affecting the fight against corruption are independent variables of research that were classified into 9 dimensions (social, cultural, economic, political, judicial, regulatory, individual, organizational, legal). These conceptual categories are the same as anti-corruption policies. In general, it can be concluded that the phenomenon of corruption in today's world and especially in developing countries has been raised as one of the most important obstacles to the development of society and it is necessary to responsibly consider the factors identified in this study.

Keywords: Corruption, Social factors, Cultural factors, Economic factors.

ارائه مدل کیفی خط‌مشی‌گذاری مبارزه با فساد اداری در سازمان‌های دولتی ایران (مطالعه موردی: وزارت صنعت، معدن و تجارت)

مهدی حسن سلطان سولقانی^۱

مریم مجیدی^۲

زین العابدین امینی سابق^۳

احسان ساده^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۰۵

چکیده

وجود فساد اداری را در هیچ کشوری نمی‌توان کتمان کرد، در نتیجه، کشور ما ایران هم از این قاعده مستثنی نیست. لذا هدف مطالعه، ارائه مدل کیفی خط‌مشی‌گذاری مبارزه با فساد اداری در سازمان‌های دولتی ایران (مطالعه موردی: وزارت صنعت، معدن و تجارت) بود. در این پژوهش کیفی، ۱۲ نفر از متخصصین و اعضای هیئت علمی در حوزه اجرایی برای مصاحبه و روش دلفی شرکت کردند به طوری که بعد از انجام مراحل روش دلفی، ۲۱ شاخص اولیه مبارزه با فساد اداری در سازمان‌های دولتی تعریف گردید. نتایج نشان داد بر طبق مدل ارائه شده فساد اداری، ۲۷ شاخص تاثیرگذار بر مبارزه با فساد اداری متغیرهای مستقل پژوهش بوده که در ۹ بعد (اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، قضایی، نظارتی، فردی، سازمانی، قانونی) دسته‌بندی گردید که این دسته‌های مفهومی همان خط‌مشی‌های مبارزه با فساد اداری می‌باشند. به طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که پدیده فساد اداری در دنیای امروز و به ویژه در کشورهای در حال توسعه به عنوان یکی از مهمترین موانع پیشرفت جامعه مطرح شده است و نیاز هست که مسئولان در مبارزه با آن عوامل شناسایی شده در این مطالعه را مد نظر قرار دهند.

واژگان کلیدی: فساد اداری، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل اقتصادی

دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، گروه مدیریت، دانشکده علوم انسانی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران^۱

استادیار، گروه مدیریت، دانشکده علوم انسانی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران نویسنده مسئول^۲

دانشیار، گروه مدیریت، دانشکده علوم انسانی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران^۳

دانشیار، گروه مدیریت، دانشکده علوم انسانی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران^۴

یکی از مهمترین مسائلی که زمینه ساز بروز مشکلات فراوان در کلیه کشورهای جهان شده است، فساد اداری و آلوده شدن کارگزاران و کارکنان اداری سازمان‌های مختلف به کارهای خلاف و استفاده غیرقانونی آن‌ها از مقام و اختیارات اداری خویش برای منافع شخصی است. فساد اداری اپیدمی جهانی است و تقریباً در همه کشورهای جهان رواج دارد. البته درجه فساد در کشورها و جوامع گوناگون، مختلف است، ولی همه کشورها به نوعی با این مشکل رو به رو هستند. در نتیجه فساد، اغلب چیزی نقض می‌شود که ممکن است یک اصل، رویه یا شیوه اخلاقی، قانونی یا مقررات اداری باشد. اگر چه تعاریف مختلف و زیادی از فساد ارائه شده، وجه مشترک تمام تعریف‌ها این است که در محیط فاسد، حقوق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهروندان نادیده گرفته می‌شود یا حق مسلم فرد یا گروهی به آسانی پایمال شده یا به ناحق به دیگری یا دیگران واگذار می‌شود. همچنین برخی از جنبه‌های رفتاری فساد نسبی بوده و مرتبط با نظام ارزشی هر جامعه یا سازمان است. بنابراین، رفتار یا عملکردی که در یک جامعه فساد تلقی می‌شود، ممکن است در جامعه دیگری کاملاً عادی و طبیعی به نظر برسد. به علاوه، شمول فساد بیشتر متوجه دستگاه‌های دولتی است (شولتز و خاچیک، ۲۰۱۵).

فساد یکی از پدیده‌های جهانی است که از دیرباز با پیدایش شکل‌های اولیه حکومت وجود داشته و عاملی مهم در ایجاد آسیب و ضرر به سیاست‌ها و منافع عمومی تلقی می‌شود (نامور، ۱۳۹۷). فساد مسئله‌ای است که در همه دوران‌ها گریبان گیر دستگاه‌ها و سازمان‌ها بوده است و هسته اندیشه بسیاری از دانشمندان و متفکران سیاسی را تشکیل داده است. به طور کلی، فساد به فرهنگ کشورها ارتباط ندارد و کشوری با شرایط فرهنگی بالا هم می‌تواند درگیر شود (لی، ۲۰۱۳). فساد اداری به عنوان یکی از عمومی‌ترین گونه‌های فساد، مرزهای زمان و مکان را درنوردیده است و با این ویژگی نه به زمان خاص تعلق دارد و نه به جامعه خاصی مربوط می‌شود. این پدیده پیامدهای منفی بسیاری به همراه دارد، از جمله این که بر رشد اقتصادی تأثیرگذار است (افضلی، ۱۳۹۰). فساد اداری مانع جدی در زمینه سرمایه‌گذاری است و از طریق هدایت نادرست استعدادهای و منابع بالقوه زمینه رکود استعدادهای و جهت‌گیری حرکت منابع بالقوه و بالفعل انسانی را به سمت فعالیت‌های نادرست و دستیابی به درآمدهای سهل‌الوصول فراهم می‌سازد (حسن دوست فرخانی و یزدان پناه، ۱۳۹۳). فساد اداری به معنی استفاده غیرقانونی از اختیارات اداری و دولتی برای نفع شخصی تعریف کرده‌اند (ملک محمدی و حق شناس، ۱۳۹۲). پدیده فساد اداری، در دنیای امروز و به ویژه در کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از مهم‌ترین موانع پیشرفت جامعه، مطرح شده است. این پدیده صدمات جبران‌ناپذیری را بر سرعت حرکت چرخ توسعه جامعه ایجاد کرده و مسیر توسعه و پیشرفت را مسدود و محدود می‌سازد (زارع و همکاران، ۱۳۹۵). امروزه با بررسی وضعیت کشورهای مختلف می‌توان پی برد که موضوع آسیب‌شناسی و انحراف‌های اجتماعی به طور عام و مبحث فساد در حوزه سازمانی و اداری به شکل خاص از جمله مهمترین دغدغه‌های جوامع انسانی است (الوانی و همکاران، ۱۳۹۶). نظام اداری بی هیچ تردیدی مهم‌ترین نظام سیاسی هر کشور است. فساد به فرهنگ کشورها ارتباط ندارد و کشوری با شرایط فرهنگی بالا هم می‌تواند درگیر فساد شود (محمدی بارزلی و همکاران، ۱۳۹۷). فساد اداری به عنوان پدیده‌ای عام و جهانی در تمام ابعاد زندگی انسان نفوذ کرده است و هر روز به شکل‌های متنوعی خود را بر ما تحمیل می‌کند (نجفی کلوری، ۱۳۹۱).

سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور علل فساد اداری در ایران را، کلی و مبهم بودن قوانین، عدم تدوین آیین نامه های اجرایی مندرج در قانون در موعد مقرر، مبهم بودن وضعیت شرکت ها و مؤسسات دولتی و نیمه دولتی، عدم ضمانت اجرایی برای مبارزه با فساد، عدم هماهنگی لازم در اداره مبارزه با فساد در انجام اصلاحات، عدم رعایت شایسته سالاری در انتصاب مدیران، تمرکز اداری و گستردگی حیطه نظارت و دخالت دولت و ضعف در نظارت بر عملکرد دولت توسط S قوای دیگر و نهادهای مدنی و مشخص نبودن استانداردها و روش های ارائه خدمات دولتی به مردم دانسته است (گودرزی، ۲۰۱۱).

رایج شدن فساد در حاکمیت علاوه بر این که موجب ناکارآمدی و کاهش کیفیت ارائه خدمات می شود، تأثیرات نامطلوبی بر سرمایه اجتماعی، اعتماد و به تبع آن مشارکت مردم دارد (به علت از بین بردن اعتماد مردم به نهادهای حاکمیتی). از آن جایی که فساد، دموکراسی و حاکمیت قانون را تضعیف می کند؛ منجر به نقض حقوق افراد می شود؛ بازارها را از حالت طبیعی خارج می کند؛ کیفیت زندگی را به آرامی نابود می کند و بستری برای جرایم سازمان یافته و تعدیلات امنیت انسانی فراهم می کند که مبارزه و تلاش برای کاهش آن ضرورت دارد (محمدی بارزلی و همکاران، ۱۳۹۷).

فساد موجب انحطاط است، سیاست های دولت را در تضاد با منافع اکثریت قرار می دهد، باعث هدر رفتن منابع ملی می شود و اثربخشی دولت ها در هدایت امور کاهش می دهد. از این طریق، اعتماد مردم نسبت به دستگاه های دولتی و غیر دولتی کاهش یافته، بی تفاوتی، تبلی و بی کفایتی افزایش می یابد. فساد، اعتقاد و ارزش های اخلاقی جامعه را متزلزل می کند، هزینه انجام کارها را افزایش می دهد و رشد رقابت پذیری را دشوار می کند. همچنین، تلاش های فقرزدایی را ناکام می کند، بی انگیزگی و بدبینی ایجاد می کند و زمینه تضعیف روحیه افراد درستکار را فراهم می کند، مانع سرمایه گذاری می شود و مسیر رشد و توسعه اقتصادی را با مانع بسیار مواجه می کند. این تأثیر بر اقتصادهای باز بیشتر از اقتصادهای بسته است (شولتز و خاچیک، ۲۰۱۵).

وجود فساد اداری را در هیچ کشوری نمی توان کتمان کرد، در نتیجه، کشور ما ایران هم از این قاعده مستثنی نیست. در حال حاضر، مسئله پیشگیری با این پدیده برای نظام جمهوری اسلامی از سطح مسئله ای اداری فراتر رفته و به مقوله ای راهبردی در سطح کلان نظام تبدیل شده است. آنچه که در این رساله مورد بررسی قرار می گیرد، ارائه مدل خط مشی گذاری مبارزه با فساد اداری در وزارت صنعت، معدن و تجارت می باشد.

روش

پژوهش حاضر، از منظر هدف، یک پژوهش کاربردی به حساب می آید. از سوی دیگر از منظر نوع و ماهیت، پژوهشی کیفی است. در این پژوهش، به منظور انتخاب گروه خبرگان معیارهای هفتگانه ای به شرح زیر در نظر گرفته شد و نفراتی برای عضویت در پانل دلفی انتخاب شدند که حداقل یکی از معیارهای زیر را داشته باشند: ۱- دارا بودن مطالعات مستند در زمینه موضوع مورد مطالعه؛ ۲- انجام حداقل یک پژوهش در زمینه های مرتبط با موضوع پژوهش؛ ۳- داشتن نظریه معتبر در زمینه موضوع مورد پژوهش؛ ۴- دارا بودن حداقل یک مقاله در زمینه موضوع پژوهش؛ ۵- انجام ترجمه یا تألیف کتاب در زمینه موضوع پژوهش؛ ۶- دارا بودن سابقه تدریس در زمینه های مرتبط با موضوع پژوهش؛ ۷- دارا بودن حداقل ۱۰ سال سابقه مدیریت ارشد اجرایی در وزارت صنعت، معدن و تجارت.

اگرچه قاعده خاصی برای تعیین حجم نمونه در مطالعه دلفی وجود ندارد و هرچند که پژوهش های پیشین (مقالات) تعداد اعضای پانل را بین ۱۰ تا ۲۰ نفر گزارش نموده اند لکن زمانی که میان اعضای پانل دلفی تجانس وجود داشته باشد حدود ۱۰ تا ۲۰ نفر توصیه شده است. همچنین بعضی از محققان متذکر می شوند که معمولاً ۳۰ نفر برای ارائه اطلاعات کافی بوده و با افزایش آنها پاسخ ها تکراری شده و اطلاعات جدیدی اضافه نمی شود. همچنین بنا بر اظهار نظری دیگر در صورتی که

شرکت کنندگان در مطالعه دلفی همگن باشند تعداد ۱۰ تا ۱۵ نمونه برای انجام دلفی کافی خواهد بود. بر این اساس در پژوهش حاضر پنل دلفی با حضور ۱۲ نفر از متخصصین و اعضای هیئت علمی در حوزه اجرایی تشکیل شد. برای انجام این پژوهش ابتدا از طریق مرور مبانی نظری، شناخت نسبتاً عمیقی از ادبیات موجود در این زمینه حاصل شد و بر همین اساس نیز فهرست مقدماتی از شاخص‌های تأثیرگذار بر فساد اداری در سازمان‌های دولتی فراهم گردید و سپس چارچوب اولیه با روش دلفی و از طریق پیمایش در قالب مدل تکمیل و نهایی شد. در واقع، راهبرد مورد استفاده برای بخش کیفی پژوهش حاضر، روش یا تکنیک دلفی بوده است که با استفاده از خبرگان انتخاب شده (پنل دلفی) برای این مطالعه انجام شد. این تکنیک، ابزار کسب دانش گروهی پیرامون موضوع مورد بررسی بوده که فرایندی ساخت یافته برای پیش بینی و کمک به تصمیم‌گیری در طی راندهای پیمایشی، جمع‌آوری اطلاعات و در نهایت، اجماع گروهی می‌باشد. در این پژوهش، ابتدا موضوع و ابعاد آن تعریف شد. بر این اساس سوابق و نوشته‌های موجود پیرامون موضوع، بررسی و شاخص‌های تأثیرگذار بر فساد اداری در سازمان‌های دولتی نیز استخراج شد. براساس تعریف موضوع، تخصص‌های مورد نیاز تعیین و اعضای پنل دلفی با استفاده از روش‌های نمونه‌گیری غیراحتمالی، شناسایی و انتخاب شدند. پس از تعیین اعضای پنل، سه دور روش دلفی انجام شد. پرسشنامه‌های هر دور به صورت ایمیلی توزیع و گردآوری شدند. در دور اول فهرستی از شاخص‌های مؤثر بر مبارزه با فساد اداری در سازمان‌های دولتی (اعم از داخل و خارج کشور) که از پیشینه و سوابق استخراج شده بودند، برای تعیین میزان اهمیت آن‌ها در سازمان‌های ایرانی در اختیار اعضاء قرار گرفت. علاوه بر این، از اعضای پنل دلفی خواسته شد که سایر شاخص‌هایی که در این فهرست نیستند لکن می‌توانند بر دستیابی به مدل خط مشی‌گذاری مبارزه با فساد اداری در سازمان‌های دولتی ایران تأثیر گذاری مثبت و اثربخش داشته باشند را اعلام نمایند. در دور دوم، مجموعه شاخص‌هایی که در دور اول پیشنهاد شده بودند به همراه شاخص‌های اولیه مستخرج از ادبیات موضوع، برای تعیین میزان اهمیت در اختیار آنان قرار گرفت. در دور سوم، نظر اعضاء درباره شاخص‌ها که اهمیت آن‌ها در دورهای اول و دوم زیاد و خیلی زیاد تشخیص داده شده بودند، مجدداً دریافت شد. انجام روش دلفی پس از انجام دور سوم و دستیابی به اتفاق نظر مطلوب پایان یافت. در بخش کیفی، به دلیل استفاده از تکنیک دلفی، داده‌ها از طریق پرسشنامه نیمه باز محقق ساخته (پرسشنامه دلفی) جمع‌آوری گردید. این پرسشنامه دارای ۲ بخش بوده که بخش اول مشتمل بر ۲۱ شاخص مبارزه با فساد اداری در سازمان‌های دولتی (اعم از داخل یا خارج از کشور) بوده که از روش کتابخانه علمی و تخصصی و از طریق مطالعه و بررسی کلیه کتابهای علمی و تخصصی در زمینه مورد پژوهش (مبانی نظری)، مقالات علمی و پژوهشی، سوابق و پژوهش‌های پیشین، اسناد و مدارک دست اول و آرشیو سازمان‌های رسمی و همچنین سایت‌های اینترنتی آکادمیک استخراج و به منظور تعیین میزان تأثیر و اهمیت این شاخص‌ها از مقیاس لیکرت شامل گزینه‌های (تأثیر بسیار کم: ۱)، (تأثیر کم: ۲)، (تأثیر متوسط: ۳)، (تأثیر زیاد: ۴)، (تأثیر بسیار زیاد: ۵) استفاده گردید. بخش دوم نیز به ارائه شاخص‌های موثری اختصاص داشت که در لیست بخش اول موجود نبوده اما از نظر پاسخ‌دهندگان (پنل دلفی) در مبارزه با فساد اداری مهم و کلیدی به حساب می‌آمد. ۲۱ شاخص اولیه مبارزه با فساد اداری در سازمان‌های دولتی که در ۷ بعد اصلی تعریف و دسته‌بندی گردیده، به شرح زیر می‌باشند:

جدول ۱- ابعاد و شاخص‌های اولیه مدل خط مشی‌گذاری مبارزه با فساد اداری" (براساس مرور مبانی نظری)

ردیف	ابعاد	شاخص	ردیف	ابعاد	شاخص
	د		ف		

حکمرانی خوب	سیاسی	۱۹	مشارکت عمومی	مالی	۱۰	رفع نیاز مادی	فردی	۱
کیفیت دموکراسی		۲۰	برابری اقتصادی		۱۱	آموزش‌های فردی		۲
تمایل سیاسی دولت		۲۱	آموزش عمومی		۱۲	پایبندی اعتقادی		۳
			فرهنگ سازمانی	فرهنگی	۱۳	کیفیت بروکراسی	سازمانی	۴
			جامعه پذیری		۱۴	اصلاح ساختار اداری		۵
			اخلاق		۱۵	عدالت سازمانی		۶
		اندازه دولت	اقتصادی	۱۶	حاکمیت قانون	قانونی	۷	
		آزادی اقتصادی		۱۷	وضعیت قوانین و مقررات		۸	
		خصوصی سازی		۱۸	قانون‌گرایی		۹	

یافته‌ها

در مرحله اول دلفی در هیچ شاخصی حذف و ادغام صورت نگرفته و با توجه به نظرات خبرگان مواردی به مولفه‌ها و شاخص‌های اولیه اضافه شده است. از جمله شاخص‌هایی که توسط اعضای دلفی به شاخص‌های قبلی افزوده شده است در دو بعد «قضایی» و «نظارتی» بوده که در پرسشنامه دور دوم دلفی آمده است. بعد «قضایی» بررسی شاخص‌های پاکسازی نظام اداری، بازگرداندن اموال عمومی و کارآمدی دادگاه‌ها و بعد «نظارتی» بررسی شاخص‌های نظارت مدنی، نظارت دولت و نظارت سازمانی را در سیستم مدیریت خط‌مشی‌گذاری در برخواهد گرفت که این شاخص‌ها به عنوان شاخص‌های مرحله دوم در پرسشنامه قلمداد می‌شود. با توجه به جدول شماره دو، ۶ شاخص جدید توسط پانل دلفی پیشنهاد گردیده که شاخص‌های جدید در دو مقوله قضایی و نظارتی قرار گرفته و تعداد شاخص‌ها از ۲۱ شاخص به ۲۷ شاخص افزایش یافته است، بدین ترتیب در نتیجه دوره اول، تعداد شاخص‌ها مطابق با جدول زیر می‌باشد.

جدول ۲- جدول فراوانی تغییرات شاخص‌ها در نتیجه دوره اول دلفی

تعداد	مشخصه
۲۱	شاخص‌های قبلی (اولیه)
۰	ادغام شاخص در شاخص‌های دیگر
۰	حذف شده
۶	شاخص‌های افزوده شده در بعد «قضایی» مشتمل بر پاکسازی نظام اداری، بازگرداندن اموال عمومی، کارآمدی دادگاه‌ها و در بعد «نظارتی» شامل نظارت مدنی، نظارت دولت و نظارت سازمانی می‌باشد...
۲۷	جمع نهایی شاخص

با توجه به جدول ۳، نتایج کمی به دست آمده در ارتباط هر یک از شاخص‌ها در دوره اول دلفی شامل میانگین، میانه، نما(مد)، انحراف معیار می‌باشد. نتایج بدست آمده از میانگین نشان می‌دهد که تمامی شاخص‌ها در حد انتظار می‌باشند.

جدول ۳- جدول نتایج کمی شاخص‌ها در نتیجه نظر خواهی دور اول

ردیف	شاخص سوالات	میانگین	میانه	نما(مد)	انحراف معیار
۱	رفع نیاز مادی	۳/۸۳	۳/۵۰	۳	۱/۱۱۵
۲	آموزش‌های فردی	۳/۸۳	۴/۰۰	۴	۰/۷۱۸
۳	پایبندی اعتقادی	۴/۵۰	۵/۰۰	۵	۰/۸۳۵
۴	کیفیت بروکراسی	۴/۱۷	۴/۰۰	۵	۰/۸۵۳
۵	اصلاح ساختار اداری	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۷۳۹
۶	عدالت سازمانی	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۷۱۸
۷	حاکمیت قانون	۴/۱۷	۴/۰۰	۴	۰/۹۰۰
۸	وضعیت قانون و مقررات	۳/۹۲	۴/۰۰	۴	۰/۷۵۴
۹	قانون‌گرایی	۴/۲۵	۴/۰۰	۴	۰/۷۹۳
۱۰	مشارکت عمومی	۴/۴۲	۵/۰۰	۵	۰/۴۹۲
۱۱	برابری اقتصادی	۴/۶۷	۵/۰۰	۵	۰/۶۲۲
۱۲	آموزش عمومی	۴/۲۵	۴/۰۰	۴	۰/۶۶۹
۱۳	فرهنگ سازمانی	۴/۰۸	۴/۰۰	۴	۰/۷۱۸
۱۴	جامعه‌پذیری	۳/۸۳	۴/۰۰	۴	۰/۷۱۸
۱۵	اخلاق	۴/۳۳	۴/۰۰	۴	۰/۴۹۲
۱۶	اندازه دولت	۳/۵۸	۳/۰۰	۳	۱/۲۴۰
۱۷	آزادسازی اقتصادی	۳/۶۷	۴/۰۰	۵	۱/۳۰۳
۱۸	خصوصی‌سازی	۳/۰۸	۳/۰۰	۳	۱/۰۸۴
۱۹	حکمرانی خوب	۴/۴۲	۴/۵۰	۵	۰/۶۶۹
۲۰	دموکراسی	۳/۳۳	۳/۰۰	۳	۱/۱۵۵
۲۱	تمایل سیاسی دولت	۳/۰۰	۳/۰۰	۲	۱/۲۷۹

در دوره دوم دلفی ۲۷ شاخص مورد بررسی قرار گرفت که این ۲۷ شاخص در ۹ بعد مشخص شده است. از تعداد ۱۵ نفر اعضای انتخاب شده دلفی در دور اول، ۱۲ نفر مشارکت داشته‌اند. بازخورد متخصصین حاکی از آن است که شاخص‌های مورد نظر شکل و ساختار واحدی را به خود گرفته و به صورت منظم و سیستماتیک شده و به طور کلی یک ساختار منطقی‌تر را براساس نظرات کیفی قبلی به خود گرفته‌اند. کلیه نظرات ارائه شده در جلسات اعضای پانل تخصصی بررسی

گردیده‌اند، در اینجا خلاصه‌ای تغییرات انجام شده در مرحله دوم شرح داده می‌شود که کلیه تغییرات انجام شده در پیوست این تحقیق تحت عنوان «پرسشنامه مرحله سوم دلفی» قابل ملاحظه می‌باشد.

از بین شاخص‌های موجود هیچ شاخصی به علت مشابهت یا تکراری بودن حذف نشده و شاخص‌ها به صورت منظم بر اساس موارد، دسته‌بندی دقیق‌تر و جملات به صورت روان‌تر تنظیم شده است و مجموع نمرات را براساس طیف لیکرت در پرسشنامه به خود اختصاص داده شده است. در این مرحله با توجه به نظرات کیفی ارائه شده در مورد ۲۷ شاخص، نتیجه این نظرات براساس توافق اعضاء پانل متخصصین، اصلاحاتی نوشتاری و مفهومی بر روی شاخص‌ها صورت پذیرفت که لیست شاخص‌ها به ترتیب میانگین و به تکفیک سه دسته شاخص‌های اولویت‌دار، شاخص‌های مرزی و شاخص‌های حذفی در پرسشنامه دلفی دور سوم قابل ملاحظه می‌باشد. با توجه به جدول ۴ نتایج کمی به دست آمده در ارتباط هر یک از شاخص‌ها در دوره دوم دلفی شامل میانگین، میانه، نما (مد)، انحراف معیار و رتبه‌بندی بوده که کمترین رتبه برای تمایل سیاسی دولت با مقدار ۷/۰۴ و بالاترین رتبه برای نظارت مدنی و برابری اقتصادی با مقدار ۱۹/۶۷ بدست آمده است. نتایج بدست آمده از میانگین نشان می‌دهد که تمامی شاخص‌ها در حد انتظار می‌باشند.

جدول ۴- جدول نتایج کمی شاخص‌ها در نتیجه نظر خواهی دور دوم

ردیف	شاخص سوالات	میانگین	میانه	نما(مد)	انحراف معیار	رتبه بندی
۱	رفع نیاز مادی	۳/۸۳	۳/۵۰	۳	۱/۱۱۵	۱۳/۰۸
۲	آموزش های فردی	۳/۸۳	۴/۰۰	۴	۰/۷۱۸	۱۱/۶۳
۳	پایبندی اعتقادی	۴/۵۰	۵/۰۰	۵	۰/۶۷۴	۱۸/۴۶
۴	کیفیت بروکراسی	۴/۱۷	۴/۰۰	۵	۰/۸۳۵	۱۴/۸۸
۵	اصلاح ساختار اداری	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۸۵۳	۱۳/۷۱
۶	عدالت سازمانی	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۷۳۹	۱۳/۸۳
۷	حاکمیت قانون	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۷۱۸	۱۵/۱۳
۸	وضعیت قانون و مقررات	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۹۰۰	۱۲/۹۶
۹	قانون گرایی	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۷۵۴	۱۶/۰۰
۱۰	مشارکت عمومی	۵/۰۰	۵/۰۰	۵	۰/۷۹۳	۱۷/۱۳
۱۱	برابری اقتصادی	۵/۰۰	۵/۰۰	۵	۰/۴۹۲	۱۹/۶۷
۱۲	آموزش عمومی	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۶۲۲	۱۵/۳۸
۱۳	فرهنگ سازمانی	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۶۶۹	۱۴/۰۴
۱۴	جامعه پذیری	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۷۱۸	۱۱/۷۵
۱۵	اخلاق	۴/۰۰	۴/۰۰	۴	۰/۴۹۲	۱۶/۲۱
۱۶	اندازه دولت	۳/۰۰	۳/۰۰	۳	۱/۲۴۰	۱۰/۶۳
۱۷	آزادسازی اقتصادی	۴/۰۰	۴/۰۰	۵	۱/۳۰۳	۱۱/۵۴
۱۸	خصوصی سازی	۳/۰۸	۳/۰۰	۳	۱/۰۸۴	۷/۴۲
۱۹	حکمرانی خوب	۴/۴۲	۴/۵۰	۵	۰/۶۶۹	۱۷/۶۷

۹/۶۷	۱/۱۵۵	۳	۳/۰۰	۳/۳۳	دموکراسی	۲۰
۷/۰۴	۱/۲۷۹	۵	۳/۰۰	۳/۰۰	تمایل سیاسی دولت	۲۱
۱۵/۷۱	۰/۷۵۳	۳	۴/۰۰	۴/۲۵	پاکسازی نظام اداری	۲۲
۱۳/۹۶	۰/۷۳۸	۲	۴/۰۰	۴/۰۰	بازگرداندن اموال عمومی	۲۳
۱۰/۴۶	۰/۶۵۱	۴	۴/۰۰	۳/۶۶	کارآمدی دادگاهها	۲۴
۱۹/۶۷	۰/۴۹۲	۵	۵/۰۰	۴/۶۶	نظارت مدنی	۲۵
۱۵/۸۳	۰/۷۵۳	۴	۴/۰۰	۴/۲۵	نظارت دولت	۲۶
۱۴/۵۸	۰/۶۶۸	۴	۴/۰۰	۴/۰۸	نظارت سازمانی	۲۷

در دوره سوم دلفی تعداد کل پرسشنامه‌های توزیع شده در این مرحله ۱۵ عدد می‌باشد که سه نفر از اعضای پانل دلفی بدلیل اشتغال کاری معذور از پاسخ‌گویی بودند و تعداد ۱۲ نفر در این مرحله سوم مشارکت داشتند و نظرات کمی و کیفی خود را ارائه نمودند. با توجه به نظرات متخصصین و ارائه باز نظرات کیفی آنان، اگر مشارکت کنندگان در این دوره نمره میانگین جدیدی برای شاخص ارائه کرده باشند، آن نمره جدید جایگزین نمره‌های قبلی در محاسبات مربوط به آن مشارکت کننده می‌شود و در صورتی که مشارکت کنندگان در مورد شاخص، پیشنهاد نمره میانگین جدیدی نداشته باشند، نمره میانگین قبلی برای وی منظور می‌گردد و اگر مشارکت کنندگان در مورد شاخص پیشنهاد و اولویت جدیدی نداشته باشند ترتیب اولویت میانگین که آن شاخص در دور قبل کسب نموده است، منظور می‌گردد. با توجه به نظرات کیفی ارائه شده در مورد ۲۷ شاخص و ۹ بعد مشخص شده، نتیجه این نظرات براساس توافق اعضاء پانل دلفی، روی شاخص‌ها اعمال گردید که لیست شاخص‌ها به ترتیب میانگین، رتبه‌بندی و نظرات موافقین و مخالفین در دوره نهایی به شرح مندرج در جدول ۵ ارائه می‌شود. با توجه به جدول ۵، نتایج کمی به دست آمده در ارتباط هر یک از شاخص‌ها در دوره سوم دلفی شامل میانگین، میانه، نما(مد)، انحراف معیار، رتبه‌بندی و نظرات موافقین و مخالفین نسبت به هر شاخص بوده که در جدول نهایی ارائه شده است. بیشتر درصد موافقین به شاخص آزادسازی اقتصادی و تمایل سیاسی دولت اختصاص داده شده است و کمترین میزان به رفع نیاز مادی، مشارکت عمومی در نظرات موافقین اختصاص داده شده است.

جدول ۵- جدول نتایج کمی شاخص‌ها در نتیجه نظر خواهی دور سوم

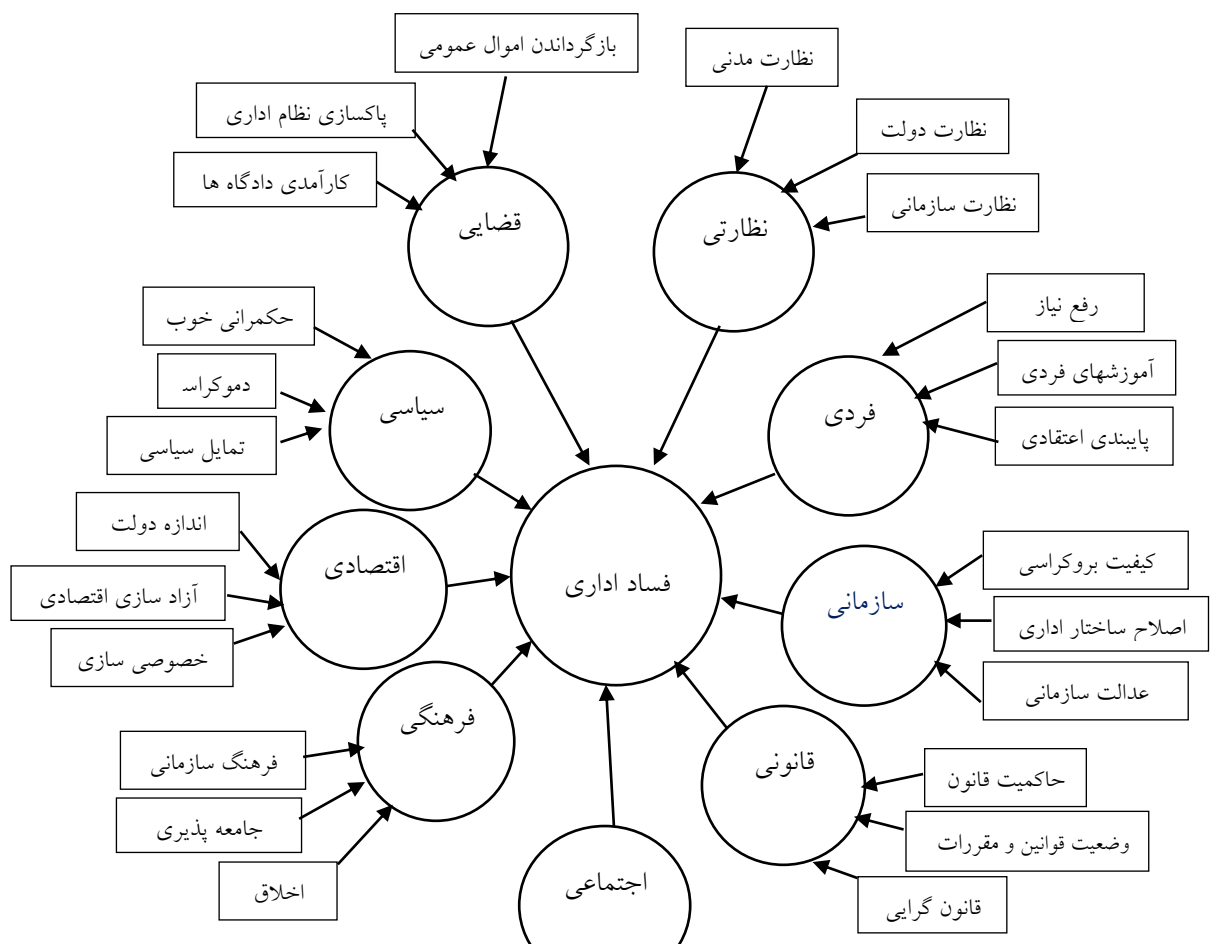
ردیف	ابعاد	شاخص سوالات	میانگین ن	میانه	نما(مد)	انحراف ف معیار	رتبه بندی	نظرات موافقین	نظرات مخالفین
۱	فردی	رفع نیاز مادی	۳/۸۳	۳	۳	۱/۱۵	۱۳/۰۸	۲۵	۸/۳۳
۲		آموزش‌های فردی	۳/۸۳	۴	۴	۰	۱۱/۶۳	۳۳/۳۴	۱۶/۶۷
۳		پایبندی اعتقادی	۴/۵۰	۵	۵	۰	۱۸/۴۶	۴۱/۶۷	۰
۴		کیفیت بروکراسی	۴/۱۷	۵	۵	۰	۱۴/۸۸	۳۳/۳۴	۰

			۰		۴			سازمانی	
۰	۵۰	۱۳/۷۱	/۸۵۳	۴	/۰۰	۴/۰۰	اصلاح ساختار اداری		۵
۰	۴۱/۶۷	۱۳/۸۳	/۷۳۹	۴	/۰۰	۴/۰۰	عدالت سازمانی		۶
۰	۵۰	۱۵/۱۳	/۷۱۸	۴	/۰۰	۴/۰۰	حاکمیت قانون	قانونی	۷
۰	۵۸/۳۴	۱۲/۹۶	/۹۰۰	۴	/۰۰	۴/۰۰	وضعیت قوانین و مقررات		۸
۰	۶۶/۶۷	۱۶/۰۰	/۷۵۴	۴	/۰۰	۴/۰۰	قانون‌گرایی		۹
۰	۲۵	۱۷/۱۳	/۷۹۳	۵	/۰۰	۵/۰۰	مشارکت عمومی	اجتماعی	۱۰
۰	۴۱/۶۷	۱۹/۶۷	/۴۹۲	۵	/۰۰	۵/۰۰	برابری اقتصادی		۱۱
۰	۵۰	۱۵/۳۸	/۶۲۲	۴	/۰۰	۴/۰۰	آموزش عمومی		۱۲
۰	۵۸/۳۴	۱۴/۰۴	/۶۶۹	۴	/۰۰	۴/۰۰	فرهنگ سازمانی	فرهنگی	۱۳
۰	۶۶/۶۷	۱۱/۷۵	/۷۱۸	۴	/۰۰	۴/۰۰	جامعه‌پذیری		۱۴
۰	۷۵	۱۶/۲۱	/۴۹۲	۴	/۰۰	۴/۰۰	اخلاق		۱۵
۸/۳۳	۸۳/۳۳	۱۰/۶۳	/۲۴۰	۳	/۰۰	۳/۰۰	اندازه دولت	اقتصادی	۱۶
۰	۹۱/۶۶	۱۱/۵۴	/۳۰۳	۵	/۰۰	۴/۰۰	آزادسازی اقتصادی		۱۷
۸/۳۳	۶۶/۶۷	۷/۴۲	/۰۸۴	۳	/۰۰	۳/۰۸	خصوصی‌سازی		۱۸
۸/۳۳	۷۵	۱۷/۶۷	/۶۶۹	۵	/۵۰	۴/۴۲	حکمرانی خوب	سیاسی	۱۹
۰	۵۸/۳۳	۹/۶۷	/۱۵۵	۳	/۰۰	۳/۳۳	دموکراسی		۲۰
۰	۹۱/۶۶	۷/۰۴	/۲۷۹	۵	/۰۰	۳/۰۰	تمایل سیاسی		۲۱

			۱		۳		دولت		
۰	۶۶/۶۷	۱۵/۷۱	/۷۵۳	۳	/۱۰۰		پاکسازی نظام اداری	قضایی	۲۲
۰	۸۳/۳۳	۱۳/۹۶	/۷۳۸	۲	/۱۰۰	۴/۲۵	بازگرداندن اموال عمومی		
۰	۴۱/۶۷	۱۰/۴۶	/۶۵۱	۴	/۱۰۰	۴/۲۰۰	کارآمدی دادگاهها		
۰	۷۵	۱۹/۶۷	/۴۹۲	۵	/۱۰۰	۴/۶۶	نظارت مدنی	نظارتی	۲۵
۰	۵۸/۳۴	۱۵/۸۳	/۷۵۳	۴	/۱۰۰	۴/۲۵	نظارت دولت		
۰	۵۰	۱۴/۵۸	/۶۶۸	۴	/۱۰۰	۴/۰۸	نظارت سازمانی		

منبع (یافته های تحقیق)

با استفاده از نتایج حاصل از دوره‌های اول تا سوم روش دلفی و استخراج نهایی شاخص‌ها یا متغیرهای تاثیرگذار بر مبارزه با فساد اداری در سازمان‌های دولتی و نظر به وجود قابلیت و امکان‌پذیری طبقه‌بندی مفاهیم استخراجی در یک عنوان، مدل مفهومی تحقیق ابتدا به صورت تفصیلی به شرح شکل شماره ۱ ارائه گردید. بر طبق مدل ارائه شده فساد اداری متغیر وابسته و ۲۷ شاخص تاثیرگذار بر مبارزه با فساد اداری متغیرهای مستقل پژوهش بوده که در ۹ بعد دسته‌بندی گردید که این دسته‌های مفهومی همان خط‌مشی‌های مبارزه با فساد اداری می‌باشند.

شکل ۱- مدل مفهومی (تفصیلی) فساد اداری

بحث و نتیجه‌گیری

پدیده فساد اداری در دنیای امروز و به ویژه در کشورهای در حال توسعه به عنوان یکی از مهمترین موانع پیشرفت جامعه مطرح شده است. این پدیده صدمات جبران ناپذیری را بر سرعت حرکت چرخ توسعه جامعه ایجاد کرده و مسیر توسعه و پیشرفت را مسدود و محدود می‌سازد (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۸). اصطلاح فساد اداری که آن را در برابر سلامت اداری به کار می‌برند دیر زمانی است که مورد توجه اندیشمندان و صاحب‌نظران مختلف قرار گرفته است (افضلی، ۱۳۹۰). فساد اداری دارای تعاریف مختلفی بوده که وجه اشتراک اغلب تعاریف ارائه شده درباره فساد کارگزاران دولتی را می‌توان رشا و ارتشا و سوءاستفاده از موقعیت‌های شغلی برای نفع شخصی دانست. عوامل و زمینه‌های گوناگونی وجود دارند که می‌توانند موجب پیدایش و گسترش و ترویج فساد اداری به صورت بالقوه و بالفعل شوند. پیامدهای فساد اداری در قالب معضلات و ناهنجاریهای همچون سوء استفاده از موقعیت‌های شغلی، ارتشاء، اختلاس، کلاهبرداری، پارتی بازی، بی‌عدالتی، باج‌خواهی، ایجاد نارضایتی برای ارباب رجوع، سرقت اموال و دارایی‌های سازمان فروش اطلاعات محرمانه سازمان به دیگران، افشای اطلاعات سری و محرمانه سازمان و نظایر آن به صورت فردی، گروهی و سازمان یافته پدیدار می‌گردد.

حکومت‌ها و دولت‌ها از قرن‌ها پیش با مشکل سوء استفاده کارگزاران دولتی روبه‌رو بوده‌اند. در متون باستانی نیز اشاره‌های متعددی به این پدیده شده است که نشان می‌دهد حکومتها همیشه نگران سوء استفاده شخصی صاحب منصبان و کارگزاران دولتی از موقعیت و امتیازات شغلی بوده‌اند. دگرگونی‌های سیاسی، وجود نهادهای دموکراتیک و آزادی مطبوعات از دو قرن اخیر در کشورهای غربی و سایر نقاط جهان، دولت‌ها را مجبور کرده است نسبت به اقدامات و عملکرد خود به مردم جوابگو باشند. در نتیجه این تحولات، تخلفات اداری از حساسیت بالایی برخوردار شده و دولت‌ها به خاطر حفظ مشروعیت سیاسی ناچار به حفظ سلامت و روابط و مناسبات اداری و پیشگیری و مقابله با فساد می‌باشند.

نظام اداری ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و مدتهاست که از بیماری فساد و تخلفات اداری رنج می‌برد و برای حذف یا کاهش این پدیده شوم در نظام اداری کشور نیازمند برنامه‌هایی هستیم تا بدین وسیله به تجزیه و تحلیل مسائل پرداخته و ضمن ارزیابی راه حل‌های گوناگون، راهبرد بهینه را انتخاب و به مرحله اجرا در آوریم (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۸).

فساد اداری یکی از عمومی‌ترین اشکال فساد است که مرزهای زمان و مکان را در نور دیده و با ویژگی، نه به زمان خاصی تعلق دارد و نه مربوط به جامعه خاصی می‌شود (درویش و عظیمی زاچکانی، ۱۳۹۵) و دارای تعاریف گوناگون و متنوعی است. یکی از دلایل این امر، گستردگی و پیچیدگی مفهوم آن است. در این قسمت به برخی از این تعاریف توجه می‌شود. فساد اداری به رفتاری اطلاق می‌شود که در آن فرد برای تحقق منافع خصوصی خود و دستیابی به رفاه بیشتر یا موقعیت بهتر، خارج از چهارچوب رسمی وظایف یک نقش دولتی عمل می‌کند. در جای دیگر، فساد دارای انحراف از انجام وظایف رسمی در اداره‌های دولتی تعریف شده که در نهایت هدف از آن، رسیدن به رفاه شخصی به دلیل خویشتن پرستی است. وجود فساد اداری در اکثر جوامع را می‌توان محصول و نتیجه وضعیت خاص فرهنگی و اجتماعی دانست (رشیدیان و همکاران، ۱۳۹۴). فساد اداری در مفهوم کلی خود به معنای زیر پا گذاشتن ضوابط و استفاده غیر قانونی از اختیارات اداری برای نفع شخصی است. برخی صاحب‌نظران معتقدند بعضی از جنبه‌های رفتاری فساد نسبی بوده و با نظام ارزشی هر جامعه یا سازمان مرتبط است. بنابراین، رفتار یا عملکردی که در یک جامعه فساد تلقی می‌شود، ممکن است در جامعه دیگر کاملاً عادی و طبیعی به نظر برسد. به علاوه، شمول فساد بیشتر متوجه دستگاه‌های دولتی است (شولتز و خاچیک، ۲۰۱۵). در واقع می‌توان گفت فساد اداری به معنای اعمال مجرمانه و تخلفاتی است که در ارتباط با امور اداری ارتکاب یافته و در روند صحیح انجام وظیفه اداری اشکال ایجاد کند. شایان توجه است که این اعمال اغلب به صورت تخلف از قوانین و مقررات اداری و انجام اعمالی از قبیل ارتشا، اختلاس، تبانی و عدم انجام وظیفه کارمندی بروز می‌کند (سپهوند و همکاران، ۱۳۹۷). فساد یکی از پدیده‌های جهانی است که از دیرباز با پیدایش شکل‌های اولیه حکومت وجود داشته و عاملی مهم در ایجاد آسیب و ضرر به سیاست‌ها و منافع عمومی تلقی می‌شود. فساد اداری به عنوان یکی از عمومی‌ترین اشکال فساد، پدیده‌ای همزاد حکومت بوده و از زمان شکل‌گیری منسجم فعالیت‌های بشر به عنوان جزء لاینفکی از متن سازمان ظهور کرده است. فساد اداری معلول علل متعددی است که برخی از این عوامل ریشه در ارزشها و باورهای اعضای سازمان داشته برخی از آنها جنبه درون سازمانی و برخی هم جنبه برون سازمانی دارد. عده‌ای علت اصلی فساد اداری را در نفوذ تاریخی دولت در اقتصاد و امور سیاسی دانسته‌اند. عده‌ای دیگر فساد اداری را به سطح رشد اقتصادی، سیستم قانونی و حکومتی کشورها ربط داده‌اند.

بانک جهانی نیز در بررسی‌های خود مطرح می‌کند که فساد اداری نتیجه سیاست‌های ضعیف اقتصادی، سطح بین آموزش، توسعه نیافتگی جامعه و پاسخگویی ضعیف نهادهای دولتی می‌باشد (سلیمی و همکاران، ۱۳۸۹). مطالعات سازمان شفافیت بین الملل نشان می‌دهد که اولاً فساد اداری به طور گسترده در اکثر نقاط جهان به ویژه در کشورهای درحال توسعه وجود دارد و ثانیاً این پدیده نه فقط از نظر نقض عدالت اداری و حقوق شهروندی، بلکه از نظر توسعه اقتصادی و سیاسی نیز برای جوامع بسیار زیانبار است و ثالثاً برخلاف تصور بسیاری از افراد که فساد اداری را مسئله‌ای اجتناب‌ناپذیر و حل‌ناشدنی تلقی می‌کنند، روش‌های موثری برای مهار آن وجود دارد. براین اصول، با پذیرفتن این سه واقعیت یعنی ۱-فراگیر بودن ۲- زیانبار بودن ۳- قابل کنترل بودن فساد اداری، هر کشوری ملزم خواهد شد که برای کاستن از قلمرو فساد و تحدید زیان‌های آن به اقدامات جدی‌تر و اصولی‌تر روی بیاورد.

در این راستا، دولت‌ها و حکومت‌ها از دیر باز سعی در مبارزه با فساد داشته و از طریق بررسی و شناسایی چهار مولفه چپستی، عوامل، پیامدها و راهکارها نسبت به درمان این بیماری اجتماعی اقدام نموده‌اند. کشور ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و از طریق اقدامات قانونگذاری و نهادسازی نسبت به مقابله با این معضل اجتماعی مبادرت نموده است.

- افضلی، عبدالرحمن. (۱۳۹۰). فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راهکارهای برون رفت، مجله حقوق بین‌المللی، نشریه مرکز امور بین‌المللی ریاست جمهوری، سال بیست و هشتم، شماره ۴۵، صص ۲۶۴-۲۳۵.
- حسن دوست فرخانی، هادی؛ یزدان پناه، لیلی. (۱۳۹۳). بررسی گرایش دانشجویان به فساد اداری و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن (مطالعه دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان)، مسائل اجتماعی ایران، سال پنجم، شماره ۱.
- درویش، حسن؛ عظیمی زاچکانی، فاطمه. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر شفافیت سازمانی بر کاهش فساد اداری با میانجی‌گری اعتماد سازمانی (مطالعه موردی: کارکنان بیمارستان پانزده خرداد ورامین). فصلنامه مدیریت دولتی، سال ۸، شماره ۱، صص ۱۶۶-۱۵۳.
- رشیدیان، سیمیا؛ نژاد ایرانی، فرهاد. (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین خویشتن‌شناسی مدیران و سلامت اداری و مالی (مطالعه موردی: ادارات دولتی شهرستان ملکان)، فصلنامه پژوهش‌های حسابداری، مقاله ۱۷، دوره ۴، شماره ۴، صص ۱۳۰-۱۱۳.
- زارع، علیرضا؛ حیدری نژاد، صدیقه؛ شتاب بوشهری، سیده ناهید. (۱۳۹۴). اعتباریابی و رواسازی پرسشنامه عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری و روش‌های کنترل آن در سازمان‌های ورزشی، دوفصلنامه علوم کاربردی ورزش و تندرستی سال ۲، شماره ۱، صص ۶۸-۵۴.
- زاهدی، سیدمحمد؛ نجفی زاده، محمدمحسن. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی نظام مدیریت عملکرد کارکنان در دانشگاه علوم پزشکی قزوین با استفاده از مدل سه شاخگی، فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت توسعه و تحول، دوره ۲۵، شماره ۳، صص ۶۹-۵۹.
- سپهوند، رضا؛ عارف نژاد، محسن؛ سپه‌وند، مسعود؛ فتحی چگنی، فریبرز. (۱۳۹۷). اثر سرمایه‌ساختاری بر کاهش فساد اداری با نقش میانجی‌انگیزه‌های فردی ارتکاب فساد (مطالعه موردی: سازمان‌های دولتی استان کرمان)، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، فصلنامه مدیریت دولتی، دوره ۱۰، شماره ۴، صص ۶۰۴-۵۸۳.
- سلیمی، غلامرضا؛ پورعزت، علی اصغر. (۱۳۸۹). بررسی تأثیر رابطه ادراک بی‌عدالتی در سازمان بر گسترش میل به فساد اداری، فصلنامه علمی پژوهشی اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت): دوره ۴، شماره ۱، صص ۱۵۹-۱۳۱.
- فاضل یزدی، علی؛ احمدیان، فاطمه. (۱۳۹۶). تبعات فساد و رشوه خواری در کسب و کار بین‌المللی، دومین همایش بین‌المللی افق‌های نوین در علوم مدیریت و حسابداری، اقتصاد و کارآفرینی ایران، تهران.
- محمدی بارزلی، خدیجه؛ صور آذر، توحید؛ صور آذر، پرویز. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر فساد اداری در سازمان‌های دولتی (مطالعه موردی اداره صنعت، معدن و تجارت شهر اردبیل)، رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، شماره ۹، جلد سوم، صص ۱۰۴-۹۴.
- ملک محمدی، حمیدرضا؛ حق‌شناس، محمدجواد. (۱۳۹۲). سیاست‌گذاری مبارزه با فساد اداری در جمهوری اسلامی ایران و ارائه الگوی مطلوب: مطالعه تطبیقی ترکیه و پاکستان، دوره ۴۳، شماره ۱.
- نامور، احسان. (۱۳۹۷). فساد اداری در سازمان، علل و پیامدها، فصلنامه مطالعات مدیریت و حسابداری، دوره ۴، شماره ۱، صص ۷-۱.
- نجفی کلوری، مقصود؛ گودرزی، محمود؛ فراهانی، ابوالفضل؛ اسماعیلی بید هندی، حسن. (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری در سازمان‌های ورزشی، مجله مدیریت ورزشی، شماره ۱۴، صص ۱۲۲-۱۰۹.

– الوانی، سید مهدی؛ قربانی زاده، وجه اله؛ اسلام پناه، مهدی. (۱۳۹۶). اولویت بندی معیارهای تأثیرگذار بر بازدارندگی فساد اداری با اتکا به رهنمودهای اسلامی، مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، دوره ۹، شماره ۲، صص ۳۰۶-۲۸۳.

- Lee, W.S. (2013), “Engaging in corruption: The influence of cultural values and contagion effects at the micro level”, *Journal of Economic Psychology*, 39, 287-300.
- Schultz, D. & Khachik, H. (2015). Combating corruption: The development of whistleblowing laws in the United States, Europe, and Armenia. *International Comparative Jurisprudence*, 1(2), 87-97.